

MARIA ROMANOWSKA-ZADROŻNA

Zaginione Chopiniana

L.A. Bisson, *Fotografia Chopina*, ok. 1949 r. za M. Idzikowski, *Portret Chopina. Antologia ikonograficzna*, 1963

W chwili przystępowania do realizacji albumu „Portret Fryderyka Chopina” (1952) nie uświadamialiśmy sobie jeszcze ogromu strat, jakie odniosła kultura polska w okresie wojny 1939-1945 (...) Dziś po osiemnastu latach od zakończenia wojny możliwe jest już ustalenie i podsumowanie tego smutnego bilansu – pisał w grudniu 1962 r. Mieczysław Idzikowski.

Departament Dziedzictwa Kulturowego w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego posiada, opracowany w 1992 r. przez panią Hannę Wróblewską-Straus z Towarzystwa im. Fryderyka Chopina, wykaz 366 zaginionych Chopinianów, w tym: 4 autografy utworów Fryderyka Chopina i Felixa Mendelssohna, 10 listów Fryderyka Chopina i 285 skierowanych do niego oraz 39 o polskim kompozytorze, a także 5 różnych rękopisów, 12 portretów olejnych Fryderyka Chopina i jego rodziny oraz Wojciecha Żywnego, nauczyciela artysty, 6 rysunków i akwael przedstawiających Fryderyka Chopina autorstwa Teofila Kwiatkowskiego, George Sand i nieustalonego artysty, 5 biletów wizytowych, programów koncertów i zaproszeń. Pochodziły one ze zbiorów Marii i Laury Ciechomskich, wnuczek Ludwiki Jędrzejewiczowej, najstarszej siostry Chopina oraz kolekcji Leopolda Binentalą, zasłużonego badacza życia i twórczości genialnego artysty. Większość zbiorów Binentalą należała wcześniej do Marii i Laury Cie-

chomskich. Do wykazu portretów zostały jeszcze dołączone dwa zdjęcia portretu Fryderyka Chopina i jego siostry Izabeli, które pojawiły się we wschodniemieckich produkcjach filmowych, m.in. kadr z filmu *Abechied von Frieden* z 1979 r., w reżyserii H. J. Kasprzika, na którym można rozpoznać utracony portret Fryderyka Chopina. Poszukiwania na terenie byłego NRD nie dały jednak rezultatu.

Przy opracowywaniu strat wojennych niezwykle istotną okazała się książka Leopolda Binentalą, *Chopin. W 120 rocznicę urodzin. Dokumenty i pamiątki*. Została ona wydana w 1930 r., a dwa lata później ukazała się jej niemieckojęzyczna wersja *Chopin. Dokumente und Erinnerungen aus seiner Heimatstadt*. Autor zawarł w niej informacje o listach i utworach oraz fotokopie niektórych z nich, portrety artysty oraz ludzi z nim związanych, a także wizerunki miejsc, w których przebywał artysta. W 1934 r. jego *Chopin* ukazał się w języku francuskim, a w 1937 r. polskim pod tytułem *Chopin. Życiorys twórcy i jego sztuka*, którego szwedzkie tłumaczenie opublikowano w 1940 r.

Nie sposób też przecenić wydanej w Warszawie przeszło sto lat temu, bo w 1904 r., książki *Niewydane dotychczas*

pamiątki po Chopinie Mieczysława Karłowicza, wybitnego polskiego kompozytora i dyrygenta. Autor zamieścił w niej streszczenia listów Chopina do rodziny i *vice versa*, listów George Sand i jej córki oraz syna, korespondencji rodziny Wodzińskich, listów uczennic i znajomych oraz korespondencji Jane Wilhelminy Stirling. W tym samym roku Karłowicz opublikował w Paryżu francuską wersję tej pracy pt. *Souvenirs inédits de Frédéric Chopin. Recueillis et an notes*. Różniła się ona od polskiego wydania tym, że pominięto listy George Sand i jej dzieci oraz przytoczono w całości treść listów kierowanych do Chopina przez różne osoby. Karłowicz publikował też fragmenty swego opracowania w francuskich periodykach „La Reveu Musicale” (1903 nr 1-9) i „Revue Hebdomadaire” (1902 nr 8). Z zagranicznych publikacji warte odnotowania jest *Dans le souvenir de Frédéric Chopin* Edouarda Ganche’a, wydane w Paryżu w 1925 r. Po wojnie, w 1955 r. została opublikowana *Korespondencja Fryderyka Chopina*, zebrana i opracowana przez Bronisława Edwar-da Sydowa.

Wśród zaginionych utworów Fryderyka Chopina wspomnieć należy autograf znanej pieśni *Życzenie* (op. 74 nr 1).

Publikowany był on zarówno w książce Karłowicza, jak i w opracowaniu Binental z 1930 r. Nieznany jest też los kopii pieśni *Naręczony* sporządzonej przez Juliana Fontanę, polskiego pianistę i kompozytora, przyjaciela Chopina. Wzmiankę o niej możemy znaleźć u Karłowicza. Nie odnalazł się także autograf muzyczny ćwiczeń fortepianowych z adnotacją mistrza u góry *łokieć w równi z białymi klawiszami*. Wspomina o nim Karłowicz, a Binental reprodukuje w 1934 r. Zagiął też rękopis trzygłosowego kanonu Felixa Mendelssohna, napisany w Paryżu w 1832 r. Jego fotokopię można znaleźć u Binental z 1930 r.

Dziesięć listów kompozytora uznano za zaginione. Adresatami ośmiu z nich byli członkowie rodziny Chopina, dwa skierowane były bezpośrednio do Ludwiki Jędrzejewiczowej, najstarszej z siostr Fryderyka. Jeden z pozostałych adresowany był do Józefa Elsnera, nauczyciela i przyjaciela, drugi natomiast do wspomnianego już wcześniej Juliana Fontany, ucznia Elsnera w konserwatorium warszawskim.

Spośród 285 utraconych listów kierowanych do Fryderyka Chopina, a napisanych przez 165 osób, najwięcej, bo aż 21, zaginęło z tych, które wyszły spod pióra Mikołaja Chopina. Ojciec pisał do syna po francusku, jednak dopiski do tych listów siostr Ludwiki i Izabelli oraz szwagrów Jędrzeja Kalasantego Jędrzejewicza oraz Antoniego Barcińskiego były skreślone po polsku. Również listy matki, Justyny Chopin, z których losy sześcioro nie są znane, pisane były po polsku. Zaginęły listy kompozytorów i muzyków: Hektora Berlioza (4), Felixa Mendelssohna-Bartholdy (2), Franciszka Liszta (2), Roberta Schumanna (1), Ferdinanda Hillera (4), Heinricha Wilhelma Ernsta (1), pisarki Klementyny z Tańskich Hoffmanowej (1), malarza Eugéne Delacroix (6), czy polityka-generała Józefa Bema (3) oraz muzyka i pedagoga Wojciecha Żywnego (1). Nie ma 14 listów hrabiego Astolphe'a de Custine, autora *Resume Du Voyage En Russie En 1839*, który zafascynowany muzyką Chopina przedstawił genialnemu kompozytorowi jej najkrótszą i jakże trafną recenzję: *Nie na fortepianie Pan gra, lecz na duszy*.

T. Kwiatkowski *Salon Chopina w jego mieszkaniu przy Place Vendome 12 w Paryżu*, akwarela, papier 1849 r., za: L. Binental, *Chopin. W 120 rocznicę urodzin. Dokumenty i pamiątki* wydane w Warszawie w 1930 r.

Moja bieda za: L. Binental, *Chopin. W 120 rocznicę urodzin. Dokumenty i pamiątki* wydane w Warszawie w 1930 r.

Brakuje też 5 listów Jane Wilhelminy Stirling, uczennicy Chopina propagującej jego muzykę na Wyspach Brytyjskich. Utracony został zbiór 10 pism otrzymanych od rodziny Wodzińskich: Teresy (7), Kazimierza (1) i Marii (2) – Świadcstwo nieszczerliwej miłości do Marii – wraz z kartką, na której artysta ręką własną skreślił słowa *Moja bieda*.

Wśród utraconych podczas II wojny światowej listów dotyczących Fryderyka Chopina, napisanych przez jego współczesnych, jest jeden autorstwa Honoriusza Balzaca wysłany do George Sand z własnoręcznym dopiskiem kompozytora. Na ręce Ludwiki Jędrzejewiczowej były kierowane, obecnie zaginione, listy Eugéne Delacroix, Franciszka Liszta, George Sand,

Katherine Erskine, Juliana Fontany (3) i Jane Wilhelminy Stirling (25). Sama Ludwika wraz z Marceliną Czartoryską pisała o bracie do swojego męża Józefa Kalasantego Jędrzejewicza. Do Juliana Fontany kierowały pisma firmy: Breitkopf & Härtel w Lipsku i Wessel w Londynie. Wiązało się to zapewne z pełnomocnictwem, które otrzymał Julian Fontana w 1853 od Justyny Chopin, matki kompozytora oraz jego siostr Ludwiki Jędrzejewiczowej i Izabelli Barcińskiej na publikację pośmiertną utworów Fryderyka Chopina. Zaginęło ono podczas wojny, tak jak *Ostatnie słowa* Mikołaja Chopina z 1844 r., powinszowanie urodzinowe z 17 kwietnia 1825 r. dla ojca podpisane przez Izabelę, Fryderyka i Ludwikę, czy zapisy pamiąt-

À Monsieur Jules Fontana, à Paris.

Voulant nous prêter au désir à nous manifesté de publier les manuscrits restés entre nos mains de sa composition de feu Frédéric Chopin, nous, les membres de sa famille, notamment sa mère et ses deux sœurs, afin que ces œuvres paraissent avec tout le soin et la perfection dont ils sont susceptibles, et pour éviter toute contestation, nous prions par cet écrit Mr Jules Fontana, comme juge compétent et ami du dit auteur, et nous l'autorisons par la présente, de faire le choix des morceaux inédits et d'en faire imprimer tout ce qui sera digne de sa mémoire du défunt; de faire en notre nom, tous les arrangements, et de passer avec les éditeurs toutes les transactions qu'il jugera

pour les plus convenables relativement à cette affaire. De toucher les recettes et d'en donner quittance, — enfin, tout ce qui se sera fait par lui à cette occasion, nous le reconnaitrons comme valable et obligatoire. —

Comme la famille ne pense faire publier les œuvres de feu Frédéric Chopin que par l'intermédiaire de Mr Fontana elle le prie de vouloir bien mettre au bas de l'initiation de chaque cahier ou pièce, qu'elle provient du recueils dont il a fait choix par autorisation de sa famille; de cette manière tout ce qui pourroit paraître comme œuvre posthume sans être revêtu de cette garantie authentique, sera regardé comme contrefaçon.

Justine Chopin
Varsovie le 16 Juillet 1853. —
Foncia Broniewska
Julie Pasenk
à Chopin

Zezwolenie dane Julianowi Fontanie przez matkę i siostry Fryderyka Chopina na publikację jego utworów za: L Bidental, Chopin. W 120 rocznicę urodzin. Dokumenty i pamiątki wydane w Warszawie w 1930

kowe Ferdynanda Hillera i Josefa Slavika dla polskiego kompozytora. Utracone zostały dwa bilety wizytowe Fryderyka Chopina, program pierwszego koncertu w Paryżu z 15 stycznia 1832 r., koncertu Franciszka Liszta z udziałem Fryderyka z 9 kwietnia 1837 oraz ostatniego koncertu w Paryżu 16 lutego 1848, dwa zaproszenia dla Fryderyka Chopina na Soiree Saint-Simmoninne.

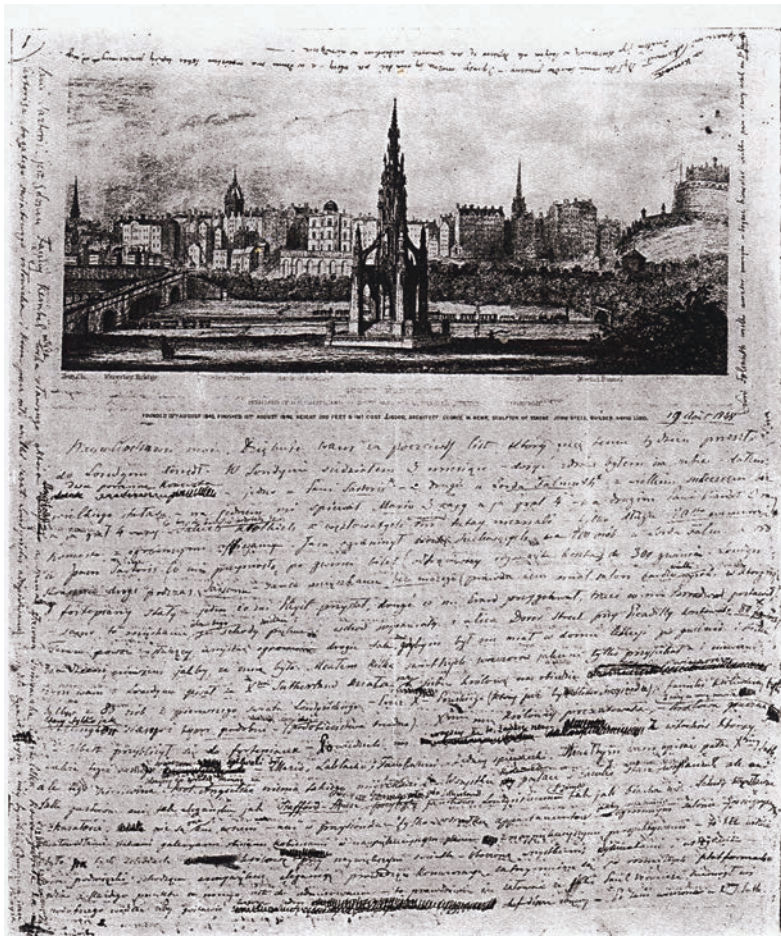
Szczególne miejsce wśród badań nad twórczością wielkiego kompozytora zajmuje ikonografia Chopina. Do sporządzenia dokumentacji strat wojennych nieodzowne są dwie publikacje: Leopolda Bidentala *Chopin. W 120 rocznicę urodzin. Dokumenty i pamiątki* wydane w Warszawie w 1930 r., gdzie zamieszczone zostały kolorowe zdjęcia portretów rodziny artysty i akwarele Teofila Kwiatkowskiego, artysty blisko zaprzyjaźnionego z kompozytorem oraz *Portret Fryderyka Chopina* Mieczysława Idzikowskiego i Bronisława Edwarda Sydowa, opublikowany w Krakowie w 1955 r. i jego drugie wydanie,

które ukazało się też w Krakowie w z 1963 r. pt. *Portret Chopina. Antologia ikonograficzna*.

Autorzy zbierali dokumentację i materiały ikonograficzne jeszcze w okresie okupacji. Jak podkreślali, koncepcja pracy powstała w duchu oporu i chęci ratowania polskiego dorobku kulturalnego. Bronisław Sydow od wiosny 1940 r. do końca wojny zebrał około 750 wizerunków kompozytora. Mieczysław Idzikowski swoje badania opublikował w 1944 r. w wydanej konspiracyjnie broszurze *Chopin: I Katalog portretów. II Portrety z natury wg spisów własnych, współczesnych i bibliografów*.

W publikacji z 1963 r. umieszczono 20 utraconych podczas II wojny światowej wizerunków Fryderyka Chopina. Autorzy już w pierwszym wydaniu uznali, że wzmianki o portretach uważanych za zaginione mogą przyczynić się do ich odnalezienia i odzyskania. Większość wizerunków wykonano z natury za życia kompozytora, kilka jako portrety

pośmiertne. W wyniku II wojny światowej utraciliśmy pięć obrazów olejnych, w tym portret pędzla Ambrożego Miroszewskiego (1800-1879) przedstawiający dziewiętnastoletniego wirtuoza po powrocie z Wiednia, Antoniego Kolberga (1815-1882) i trzy wizerunki autorstwa Teofila Kwiatkowskiego (1809-1891); sześć akwareli, w tym jedna nieznanego artysty i pięć Kwiatkowskiego; sześć rysunków wykonanych ołówkiem przez pianistkę Marię Wodzińska (1819-1897), znanego francuskiego malarza Eugène Delacroix (1798-1863), George Sand (1804-1876) dwa rysunki, w tym jeden, z którym kompozytor nie rozstawał się do śmierci, i dwa Teofila Kwiatkowskiego. Za utracony uchodzi brązowy medalion z wizerunkiem artysty nieznanego autorstwa, jeden z egzemplarzy maski pośmiertnej Chopina, wykonanej przez Clésingera i przekazanej rodzinie kompozytora, oraz fotografia L. A. Bisson. *Ten jedyny fotograficzny portret Chopina pozostał w kraju i zaginął podczas wojny.* — pisał Idzikowski. *Zna-*

Pierwsza strona listu pisanego przez Fryderyka Chopina z Edynburga, z widokiem miasta za: L. Binental, Chopin. W 120 rocznicę urodzin. Dokumenty i pamiątki wydane w Warszawie w 1930 r.

Autograf muzyczny Chopina Życzenia za: L. Binental Chopin. W 120 rocznicę urodzin.

Autograf muzyczny Feliksa Mendelssohna-Bartholdy za: L. Binental, Chopin. W 120 rocznicę urodzin. Dokumenty i pamiątki wydane w Warszawie w 1930 r.

na nam obecnie reprodukcja pochodzi z odbitki fotograficznej Czesława Olszewskiego, zrobionej z negatywu wykonanego przed wojną przez fotografa Malarskiego z oryginalnej fotografii

Bissona. Negatyw ten, ukrywany przez cały czas okupacji, splonął podczas powstania warszawskiego.

Zaginione portrety należały do zbioru

Marri i Laury Ciechomskich, pani Olexińskiej, córki Stanisława Olexińskiego sekretarza administracyjnego Zakładu Ossolineum, pana L. Jarzębskiego, Państwowych Zbiorów Sztuki i Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego.

Rysunkowy portret Chopina wykonany przez Delacroix, będący szkicem do podwójnego portretu Chopina i George Sand, przed wojną znajdował się we Francji, w zbiorach Aurore Lauth, a tuż przed wybuchem II wojny światowej trafił do lyońskiej kolekcji Édouarda Ganche'a. Podobno podczas wojny miał znaleźć się na ziemiach polskich, ale nie są to pewne informacje, tak więc należy przyjąć, że dzieje portretu po 1939 r. pozostają nieznanne.

W utraconych obiektach dla wielu miłośników muzyki Fryderyka Chopina – dla których istotnym jest poznanie wszystkiego, co wiąże się z osobą kompozytora – zniknęła częściowo szansa ukazania postaci Fryderyka Chopina takiej, jaką znali jemu współcześni. ■

T. Kwiatkowski, Ostatnie chwile Chopina 1849 r., olej deska za: L. Binental, Chopin. W 120 rocznicę urodzin. Dokumenty i pamiątki wydane w Warszawie w 1930 r.